

43. Bjudzhetnyj kodeks Ukrainy. — K. : Atika, 2002. — 80 s.
44. Zakon Ukrainy «Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraini» vid 21 travnja 1997 r. // Urjad. kur'jer. — 1997. — 14 cherv.
45. Tymoshenko V. Kak rabotaet mestnoe samoupravlenye v Pol'she / Tymoshenko V. — [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://brenik.livejournal.com/5442237.html>
46. «O wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa» Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. — [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19980960603>

УДК 339.1

Диба М.І.,
д.е.н., професор кафедри
менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

САМОРЕГУЛІВНІ МЕХАНІЗМИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду мотивів збільшення прибутку сучасного підприємця. Визначено найвагоміші фактори структурних зрушень. Визначено роль антимонопольної політики держави у формуванні саморегулівних механізмів. Розглянуто найпоширеніші методи державного регулювання цін монополій: організація конкурсів для входження на монополійний ринок і цінове регулювання діяльності безпосередньо на самому ринку. Охарактеризовано ринкові антистимули: ризики, що пов'язані з перенагромадженням, надвиробництвом і затоваренням.

Abstract. The article deals with the motive to increase profits modern entrepreneur. The factors are determined as the most significant structural changes. The role of antitrust policy is regarded in forming of self-regulated mechanisms. The most common methods of state regulation of prices monopolies are considered: the organization of competitions for entering the market and monopoly price regulation activities directly on the market. The antiincentives of market are characterized: risks associated with overaccumulation, overproduction and overstock.

Ключові слова: саморегулювання, ринок, антимонопольна політика, попит.

Keywords: self-regulation, the market, competition policy, demand.

Мета та завдання дослідження. Метою завдання є дослідження теоретичних основ формування саморегулівних механізмів суб'єктів господарювання. До завдань віднесено: розгляд мотивів збільшення прибутку сучасного підприємця; визначення найвагоміших факторів структурних зрушень; ідентифікація ролі антимонопольної політики держави у формуванні саморегулівних механізмів; розгляд найпоширеніших методів державного регулювання цін монополій; характеристика ринкових антистимулів.

Аналіз останніх наукових публікацій. Проблема формування саморегулівних механізмів вже розглянута в працях науковців: Врублевського В.К., Хорошківського В.І. (у контексті дослідження геополітичного становища України та її

національних інтересів), Гальчинського А. (під час надання пропозицій щодо відновлення обороноздатності держави), Лукінова І. І. (у ході визначення особливостей економічних трансформацій), Рибалкіна В.О., Лазні І.В (у контексті розгляду теорії власності), Шамхалов Ф.І., Радаєва В.В. (під час вивчення проблем взаємодії влади і бізнесу), Бузгалина А.В. (у ході дослідження особливостей економіки в перехідний період). Утім, не применшуючи значення результатів їхнього дослідження, висвітлення проблеми носить фрагментарний характер. Тому виникла об'єктивна необхідність у більш детальному дослідженні механізмів саморегулювання суб'єктів господарювання.

Результати дослідження. Феномен ринку допускає, що існують два самостійних суб'єкти в структурі господарського організму: продавець і покупець. Вільні продавці і покупці вступають у відносини з приводу купівлі-продажу товарів. Оскільки всі люди в суспільстві періодично стають то продавцями, то покупцями, виникає уявлення про глобальні масштаби відносин обміну. Завдяки цьому багаторазово посилюється інформаційний імпульс, що походить із середовища обміну. Якісна кількісна різноманітність обмінних зв'язків сприяє цьому в міру зростання й ускладнення суспільного виробництва. Виникає розуміння того, що порядок у господарстві цілком залежить від різноманітних комбінацій і масовості обмінних операцій на ринку. А оскільки інформаційні імпульси інших суб'єктів економіки менш інтенсивні, то створюється ілюзія, що ринок — головний регулятор суспільного господарства. Він, безумовно, є могутнім засобом стимулювання соціально-економічного розвитку. Він являє собою початкову і заключну фазу відтворювального циклу, а також забезпечує загальний товарно-грошовий кругообіг [1, с. 154].

Таким чином, головне, чого може домогтися ринок, — це встановити рівновагу між попитом і пропозицією через ринкові ціни. Безумовно, ціновий механізм відіграє вирішальну роль у регулюванні відтворювальних процесів різних рівнів, досягненні ефективності структурної рівноваги, збалансованості споживчого ринку. Кон'юнктура ринку, ступінь його товарної насиченості і конкурентності, співвідношення попиту і пропозиції залежать від рівня платоспроможності споживачів і можливостей його товарного покриття за рахунок особистого (внутрішнього) виробництва та імпорту, тобто ринкової конкуренції внутрішніх і зовнішніх товаровиробників і постачальників. Кожний з них, будучи одночасно і виробником, і споживачем, діє в ринковому середовищі, виходячи з двох полярних позицій і прямо протилежних інтересів. Як виробник і постачальник він прагне продавати власну продукцію або послугу дорожче, а як споживач — купувати необхідну йому продукцію дешевше. Це протиріччя розв'язується на ринку домовленістю між продавцем і покупцем. Чим більший обсяг пропозиції та якісніші й дешевші товари (послуги), тим, за умов однакової платоспроможності, вищий на них попит і ширше коло споживачів може їх купувати, тож і загальний обсяг доходу виробників зростає, незважаючи на низькі ціни. Отже, сучасний підприємець (товаровиробник) прагне збільшувати свої прибутки не за рахунок безпосереднього завищення цін на свою продукцію, а навпаки, за рахунок збільшення і здешевлення товарної маси, яка стає

конкурентноспроможною на масштабніших ринкових просторах і задовольняє дедалі більше коло споживачів. Конкуренція об'єктивно, не враховуючи бажання, підштовхує виробників до зниження витрат виробництва [2, с. 132].

Найвагомішим фактором структурних перетворень в умовах лібералізації внутрішнього національного ринку є антимонопольна політика держави, яка за допомогою цінових чинників забезпечує розподіл прибутків між галузями і підприємствами. У свою чергу, нормальна прибутковість галузей сприяє формуванню фінансових ресурсів національного походження для подальшого реінвестування виробництва і безперерйного процесу розширеного відтворення. Щодо конкурентного підприємництва, то ринкове регулювання зводиться до того, щоб створювати належні економічні умови розвитку, зробивши не вигідним для товаровиробників одержання надприбутків за рахунок роздування цін понад реальну вартість обмеженого монополістичним егоїзмом обсягу і асортименту товарів (послуг). Мінливий ринковий попит повинен задовольнятися шляхом забезпечення відповідної гнучкості виробництва, можливостей його переорієнтації в боротьбі за споживачів на якіснішу товарну масу. Виходячи саме з цього вирішального критерію оцінки конкурентоспроможності, кожний товаровиробник і продавець мають самостійно обирати необхідні засоби для досягнення своєї мети. Одна справа, коли вони йдуть шляхом використання тимчасової ринкової кон'юнктури, бурхливого зростання цін і темпів руйнівної інфляції. Зовсім інше, коли вони по-справжньому нарощують попит на внутрішніх і зовнішніх ринках і на цій підставі насичують їх місткість, забезпечуючи ринкову рівновагу на здоровій економічній основі.

Визначаючи ринок як систему взаємозв'язків підприємств, ми визнаємо, що це спрощує його зміст, оскільки насправді ринок являє собою дещо складніше явище. У ринкові відносини включаються і наймані робітники, і споживачі, що купують готові товари, і посередники, без яких у сучасній економіці немислимі ринок і процеси його регулювання. Проте таке спрощення є виправданим, оскільки воно дає змогу визначити ядро ринку. Ринок виникає і починає працювати, якщо в суспільстві з'являються такі передумови: соціальна, політична, економічна свобода діяльності людей; гарантія соціально-економічних прав з боку держави; співвідношення централізації і децентралізації економічної влади.

Такі умови мають інтенсивно формуватися в сучасній економіці України, що сприятиме створенню ринку і вдосконаленню механізму його регулювання. За наявності подібних умов ринок намагатиметься впорядкувати господарські процеси в країні через прагнення до максималізації прибутку і раціоналізації вибору. Це стає можливим, оскільки різні суб'єкти господарювання, виступаючи в ролі продавців і покупців, прагнуть до досягнення позитивного ефекту від участі у ринкових операціях [3, с.8; 4, с. 11].

Звичайно, «вільний ринок» часів А. Сміта і сучасний цивілізований ринок не мають нічого спільного і повертатися до минулого було б безглуздо. Нині в усіх високорозвинутих країнах світу економічний розвиток тією чи іншою мірою перебуває під регулюючим впливом не тільки ринку, а й держави. Трансформація колишньої адміністративно-командної системи господарювання в Україні

також передбачає перехід до сучасної ринкової економіки з усіма її складними регуляторами. Без цього неможливо подолати гостру валютно-фінансову і загальноекономічну кризу.

Відомо, що особливістю ринку є та обставина, що кожний його учасник приходить на нього зі своїми суб'єктивними цілями, а йде з ринку з об'єктивним результатом. З цим повинні рахуватися всі учасники господарського процесу. У ринковій діяльності їх об'єднує раціоналізм поведінки і виробника, який полягає в тому, що він ніколи не вироблятиме товар, який не забезпечить йому прибуток; раціоналізм споживача — в тому, що він не купуватиме товари, які не задовольняють його потреби. Діяти раціонально ринковим суб'єктам дозволяють господарська самостійність і відповідальність за свої вчинки. Раціональність поведінки допускає виникнення постійного суперництва. Для цього виробник за умов жорсткої конкурентної боротьби може зміцнити свої позиції, розширити ринки збуту, збільшуючи одержуваний прибуток шляхом зниження витрат, удосконалення технічного рівня виробництва. Деякий час виробник досягає переваг порівняно з іншими суперниками, одержуючи прибуток за рахунок зекономлених витрат виробництва. Але потім цього рівня досягають всі, і починається новий етап суперництва. З цієї точки зору ринковий механізм має безсумнівну перевагу в регулюванні, оскільки винагороджує тих, хто інтенсивно й ефективно працює, суворо диференціюючи прибуток кожного. Тим самим він постійно підтримує діючі стимули до праці, чим сприяє встановленню порядку в сфері оздоровлення і прогресу господарського розвитку. Цій обставині суттєво допомагає конкуренція.

Об'єктом конкурентної боротьби є ціна та її визначальні чинники: витрати виробництва, якість, дизайн. Конкуренція виробників знижує ціни, конкуренція споживачів їх підвищує. Тому постійно створюються умови зниження витрат на виробництво, підвищення якості товарів і послуг, розширення їх асортименту. З'являється стимул відновлення виробництва, вдосконалення його структури, збільшення обсягів. Завдяки конкуренції споживач має багато варіантів для придбання товарів, а продавець — для їх реалізації. При цьому кожний з тих суб'єктів, хто бере участь в обміні, ставить свій інтерес вище за інтерес партнера. Тому при укладанні угоди ні продавець, ні покупець не можуть встановлювати ціну, вигідну тільки для себе. Саме за допомогою конкуренції хаотична взаємодія різних видів виробництва і споживання перетворюється на оперативно діючу багатовимірність. Вона і визначає граничну продуктивність, нижче якої виробництво стає нежиттєздатним. Наслідки конкуренції можуть бути різноспрямованими, тобто як позитивними, так і негативними. Вони достатньо повно висвітлені в економічній літературі [5, с. 366—369], тому ми не будемо зупинятися на їх характеристиці.

Підприємці в гонитві за прибутком завжди звертаються до товарів (послуг), що високо цінуються споживачами і користуються у них підвищеним або постійним попитом. Якщо цінність певного товару перевищує витрати на його виробництво, то існує потенційний прибуток для підприємця, і він вироблятиме цей товар. Якщо наявний альтернативний спосіб виробництва якогось товару, ніж

той, що застосовується сьогодні, то підприємець, який використовує цей спосіб, зможе обігнати конкуруючі фірми й одержати відповідний надприбуток. Але гонити за прибутком — це завжди пошук ефективніших способів виробництва нових товарів, що найкращим чином задовольняють потреби споживачів.

Слід зазначити, що жодний державний інститут у цьому зв'язку не потребує ухвалення рішення, треба чи не треба виробляти якийсь товар. Також жодна державна інституція не повинна з'ясовувати, ефективно чи неефективно діє якийсь конкретне підприємство: конкуренція сама витіснить нерентабельного виробника.

Відомо, що якщо конкуренцію ніхто не обмежує і підприємства не впливають на ціну товарів і послуг, то в такому разі має місце досконала конкуренція. Тільки-но з'являються монополії, вони відразу обмежують конкуренцію, диктуючи свої умови ринку. Монополізований ринок — це результат недосконалої конкуренції, поява нового порядку. У такому порядку головну роль відіграють монополії, які прагнуть досягти переваг тільки для себе. Монополія витісняє з ринку конкурентів, встановлює вигідні для себе ціни і намагається одержати максимальний прибуток. Це призводить до серйозних порушень економічної системи: регулюючі процеси деформуються, а інформація, що надходить з ринкового середовища, є недостовірною. З такими порушеннями борються всі — підприємці, споживачі, держава.

У розвинутих країнах світу найпоширенішими методами державного регулювання цін монополій вважають організацію конкурсів для входження на монопольний ринок і цінове регулювання діяльності безпосередньо на самому ринку. Як правило, регулювання норми прибутку здійснюється за допомогою встановлення надбавки на собівартість (практика США). При цьому компаніям дозволяється одержувати чистий прибуток у чітко визначених межах, а всі їх виробничі показники перебувають під ретельним правовим наглядом у відповідних органах виконавчої влади. Тільки після здійснення державними органами комплексу копіткої роботи з визначення витрат підприємства, його потреб в інвестиціях і т. д. встановлюється база для розрахунку норми прибутку. Головним аргументом на користь такої моделі є те, що вона дає змогу захистити інтереси споживачів та одночасно забезпечити прибутковість монопольних підприємств, гарантуючи виправданість їх затрат на інвестування. До того ж створюються перешкоди для не виправданого завищення цін і тарифів. Подібна практика державного контролю за діяльністю монопольних утворень має місце і в інших розвинутих країнах.

Сучасний ринок — це синтез конкуренції і монополії у вигляді олігополістичної конкуренції. В умовах олігополії на ринку з боку пропозиції виступають кілька підприємств. Їм властива внутрішня конкуренція у виробництві і часткова відсутність конкуренції в сфері обміну. Олігополія впроваджує на ринку свій порядок.

На сучасному етапі в Україні починають простежуватись окремі тенденції щодо механічного використання досвіду антимонопольної боротьби країн, що стали на цей шлях раніше (Аргентини, Польщі), що, з нашого погляду, є недопус-

тимим. Водночас ми вважаємо, що певну невизначеність для антимонопольного законодавства України можна деякою мірою знизити навіть за рахунок зменшення його гнучкості з погляду вивчення кожної конкурентної ситуації [6, с. 345].

Таким чином, у ринковій економіці існує своєрідний механізм примусу, що змушує товаровиробників, кожний з яких переслідує власну вигоду, діяти врешті-решт на користь споживачів. Дія цього механізму заснована на фундаментальному, природному для кожної людини, прагненні до добробуту, а тому для його функціонування необхідна свобода виробника створювати товар і свобода споживача його купувати. Чим повніше це забезпечується, тим ефективніше діє механізм ринкової саморегуляції. Свобода ринкового механізму залежить не тільки від дії виробників, а й від споживачів, оскільки основою ринкового механізму є взаємодія потоків інформації, що їх генерують як споживачі, так і виробники.

Об'єднує всіх споживачів попит, що являє собою виявлену на ринку потребу в товарах, виражену в грошовій формі. В основі попиту лежать: конкурентоспроможність товару; прибуток, що виділяється покупцю на споживання; відповідність товару потребам суспільства з урахуванням сезонності та інші обставини. Споживач, як правило, перетворюється на покупця при певному обсязі сукупного прибутку, призначеного для придбання товарів і послуг. Це важлива обставина, від якої залежить порядок на ринку.

Проблема попиту за своїм економічним характером є відтворювальною, її не слід вирішувати, лише виходячи з кон'юнктури цін, грошової маси в сфері обігу, а головне, поза зв'язком з виробництвом. Щодо виробництва, то при формуванні попиту треба розрізняти: виробничий попит, що йде від самих підприємств, зайнятих випуском різноманітних видів продукції і наданням послуг, і споживчий попит населення на продукти харчування, житло, предмети побуту та інші життєві потреби.

Загострення споживчого попиту відбувається при послабленні впливу держави на зв'язок заробітної плати і продуктивності праці, підприємницького прибутку і результатів виробництва. І хоча стан споживчого ринку в Україні характеризується високим рівнем насиченості товарами і забезпечення товарними ресурсами, усе ж не можна не побачити, що переважне наповнення ринку досягається за рахунок імпортних поставок, а висока питома вага імпорту споживчих товарів означає залежність країни, що позначається на її економічній безпеці.

Суспільство не може ставитися до стану споживчого попиту як до суто кількісної характеристики ринкової кон'юнктури. За ним приховується широкий діапазон соціальних та економічних зв'язків, регулювати які ринок не в змозі, оскільки вони не замикаються на обігу товарів і грошей, виявляються в розподілі, а це не ринкова функція. Щоб прибутки малозабезпечених груп населення збільшились, необхідне зростання виробництва, супроводжуване підвищенням продуктивності праці, а ці економічні й технічні чинники множаться внаслідок нагромадження — капітальних вкладень підприємств, держави в нові технології й устаткування.

Нині в Україні вирішення проблеми споживчого попиту значно складніше, ніж це здається на перший погляд. Воно не зводиться до наповнення магазинних полиць. За цим криється рівень виробництва, його результати, справедливість їх розподілу, тобто прибутки населення, його споживання, а отже, рівень життя та умов праці. По всіх цих позиціях відбувся глибокий спад, зумовлений зниженням ролі продуктивної праці і держави, її планомірного впливу на пропорції виробництва, розподіл, обмін і споживання. За таких умов ринкові відносини тільки погіршують ситуацію, висуваючи на перший план стосунків між людьми грошову вигоду, вихолощуючи духовний зміст життя населення, створюючи ґрунт для кримінальних та економічних злочинів.

У нормально діючій ринковій системі покупець приходить зі своїм доходом, продавець — зі своїм товаром. Важливо, щоб ще до акту обміну в їхніх відносинах не виникали перекоси і деформації. А для цього необхідна наявність розвинутої системи ринкової інфраструктури. Саме від цього залежить формування, просування і виконання ринкових контрактів, тобто договорів рівноправних партнерів. Ринкова інфраструктура є основним передавальним механізмом найрізноманітнішої інформації, керуючись якою, можна прогнозувати майбутній стан ринкового обміну, змінювати умови виробництва, впливати на вартісні пропорції, що складаються в системі механізму регулювання інших суб'єктів економіки.

Інформація про ціну — це сигнал, що повідомляє виробникам і споживачам, як їм треба діяти на ринку. Якщо ціни зростають, то це означає, що даного товару виробляється недостатньо стосовно існуючого попиту, а отже, треба випустити такої продукції більше. Підвищена ціна є, як правило, сигналом для покупців про те, що виробництво товару потребує більше ресурсів. Якщо товар не може бути проданий за ціною, що компенсує витрати на його виробництво, то це сигнал виробникові, що споживачі не бажають мати такий товар за цю ціну і йому слід подумати про скорочення виробництва. Якщо інший товар може бути реалізований за ціною, що дає добрий прибуток, значить, на цей ринок можна спрямувати більше ресурсів. Ціна — це своєрідний компас, який направляє у той бік, де вищий прибуток, де більше покупців, де сприятливіші умови збуту.

Сам фактор встановлення ціни — початок формування імпульсів зворотного зв'язку. Взаємозв'язок цих імпульсів утворює інформаційний потік. Куплений товар, як правило, зникає в споживанні, тоді як сформована ринком інформація сприяє впорядкуванню тієї системи, що її споживає.

Реакція покупців на зміну цін може бути різною: зниження цін можна розцінити як сигнал про майбутню заміну товару на нову, перспективнішу модель. Зростання цін, як правило, супроводжується поліпшенням якості товару, бажанням залучити покупців з високими доходами. Чим швидше ціни пристосовуються до зміни умов попиту і пропозиції, чим менше перешкод постає на шляху переміщення ресурсів у відповідь на отриману інформацію ринку, тим ефективніше функціонує економіка. Це пояснюється тим, що кожний елемент ринкової економіки діє на користь собі, а в цьому — запорука як її життєздатності, так і можливості регулювати економічні процеси, впливати на умови досягнення вигоди [7, с. 267—268].

У перехідній економіці вихідні передумови формування ринкових відносин якісно змінені, оскільки вони формувалися за наявності високого ступеня усупільнення виробництва, концентрації і централізації господарства, коли багаторазово ускладнилися господарські зв'язки. За таких умов стало неможливо тільки через ринок раціонально здійснювати зв'язок між виробництвом і споживанням. У цей період ринок спроможний створювати лише недосконалий зв'язок між виробництвом і споживанням.

Крім того, ринок породжує не тільки стимули, а й антистимули. Найістотнішими серед останніх є різноманітні форми ризику, що ставлять під сумнів саме існування економічного суб'єкта. Наявною є така ситуація, коли відносно функціонування ринку неминуче призводить до перенагроюдження, надвиробництва і затоварення. Це — неминучі атрибути дії ринкового механізму. За такої ситуації постає потреба в нововведеннях, якісній перебудові. І це відбувається з настанням економічної кризи, що є своєрідним регулятором економіки, якому властива як дезорганізація, так і організація, тобто дезорганізація старого й організація нового. Якщо криза не залежить від волі людей, то реакція на неї, здебільшого, свідомо. Свідомі і продумані антикризові заходи. Їх вживають як окремі суб'єкти, так і цілі групи людей, заінтересовані у виході з кризової ситуації. Розробляються антикризові програми, що регулюють господарські процеси.

З огляду на ці обставини у перехідній економіці водночас з формуванням механізму ринкового регулювання має здійснюватися і його модернізація, мета якої — зниження ступеня кризових наслідків. Такі заходи, як створення валютного коридору, реформи в сфері різноманітних підсистем тощо, є інструментами модернізації, що об'єктивно відображають наслідки еволюції механізму ринкового регулювання.

Можна виокремити такі структурні характеристики сучасної економіки, які з самого початку обмежують можливості ринкового регулювання, виявляють його недосконалість і змушують коригувати його роботу. Теоретично «досконалий ринок» виходить з повної відособленості господарських одиниць, тобто, як би не змінювалася кон'юнктура ринкової пропозиції в якійсь фірмі, це не може мати помітного впливу на операції інших підприємств. Але насправді індивідуальні підприємці пов'язані відносинами взаємозалежності й у процесі виробництва, що виявляється насамперед у формі «зовнішніх ефектів». Взаємозв'язок між підприємцями виявляється не тільки на ринку готової продукції, а й у процесі її створення, оскільки в результаті дії однієї фірми можуть змінюватися технічні та інші умови виробництва в інших виробників. Проблема «зовнішніх ефектів» набуває ваги за умов розвитку великих мегаполісів, коли посилюються концентрація і напруженість у використанні природного потенціалу. Наприклад, побічним продуктом хімічного виробництва є відходи, що забруднюють довкілля і впливають на виробництво не тільки інших підприємств, а й побутове життя регіонального співтовариства.

До факту модернізації механізму ринкового регулювання належить вплив на внутрішньофірмові зв'язки. У рамках підприємства і у певних межах у суспільстві завжди здійснювалися непрямі товарно-грошові відносини при розподілі

робочої сили і засобів праці. Сучасні підприємства займаються стратегічним плануванням, спираючись на аналіз тенденції розвитку технологій, на маркетинг, що дає змогу не тільки вивчати, а й формувати попит на свою продукцію.

Щодо характеру і типу ринкового регулювання та шляхів економічного зростання України існують два альтернативних підходи. Перший визначає головним те, що це — стабілізуючі й оздоровчі сили самого ринку, держава лише встановлює «правила гри». Інший підхід допускає активне втручання держави в процес формування умов для економічного зростання. У першому випадку українську економіку і все суспільство ніби запрошують пройти весь шлях, що його пройшов Захід з часів А. Сміта. В другому відчутне прагнення йти в ногу з часом, уникнути зштовхування нашої країни в аутсайтери цивілізованого розвитку.

В Україні держава поки що не стала творцем ринкової економіки, не виявилася спроможною в короткі терміни сформувати ринкову інфраструктуру, створити правовий механізм нових майнових відносин (договірних зв'язків, руху акціонерного капіталу і ринку цінних паперів, відносин найму робочої сили).

Пасивний характер державного регулювання економічних диспропорцій протягом 1992—1998 рр. став чи не найголовнішим фактором кризового стану української економіки в цей період. Незадовільно використовувався й інший регулюючий потенціал можливого державного впливу на структурні перетворення. Так, гарантовані державою іноземні кредити перетворилися на неефективні державні інвестиції. Повільному виходу України з кризи і збереженню галузевих деформацій сприяли цінові зловживання підприємств-монополістів, які за допомогою завищених цін і тарифів ще й досі підривають нормальний розвиток відтворювальних процесів у тих галузях економіки, які є найпривабливішими для інвесторів. Тим часом антимонопольна політика вимагає: як за умов переходу до ринку, так і за умов дійсно ринкового господарства монополії утворення мають залишатися під державним контролем щодо процесів встановлення цін і тарифів. Отже, питання методів регулювання ринкових тенденцій потребують особливої уваги з боку органів державного управління і не можуть вирішуватися шляхом ринкового саморегулювання.

Форсоване, фактично директивне («шокове») формування ринкової економіки без урахування можливостей адаптації до ринку і приватної власності підприємств, населення і систем управління різко послабило економічну роль держави, породило протиріччя і диспропорції, що не зможуть зникнути самі по собі в історично короткий проміжок часу. Наша держава ще не виробила ефективної політики, яка відповідала б складності і значущості нових завдань, що постали у постприватизаційний і постстабілізаційний період. Розпродаж окремих найцінніших об'єктів власності для латання бюджетних дірок тільки підкреслює неадекватність та ірраціональність економічної політики стосовно корінних потреб виробництва й економічного зростання. Найбільша небезпека полягає в перманентності відтворення кризової ситуації української економіки при деяких зовнішніх ознаках її пожвавлення, що буде досягнуте за рахунок сфери послуг, дрібного бізнесу і тіньового сектора. Це дасть підставу говорити про початок економічного зростання, проте на фоні приреченості великої про-

мисловості і наукомістких виробництв, подальшого розпорощення кадрового потенціалу, інвестиційних ресурсів і кризи фінансово-бюджетної сфери.

Основною перешкодою політики зростання за рахунок піднесення великої промисловості, використання передових наукових технологій і капіталовкладень у людський фактор залишаються побоювання щодо відновлення інфляційної хвилі, втрати позицій фінансової стабілізації, досягнутої дорогою ціною. Інша серйозна перешкода — нездатність використовувати в державних інтересах переваг природних монополій, адже не створено надійних бар'єрів проти перекачування фінансового капіталу за кордон і його приховування від держави.

В узагальненому вигляді ринкове регулювання включає такі заходи:

- ✓ визначення пріоритетів довгострокового економічного розвитку, пільгове кредитування їх реалізації за рахунок використання державних гарантій, виробництва національних лідерів економічного зростання, усунення обмежень щодо управління фінансовими і виробничими структурами; стимулювання сукупного попиту, у тому числі шляхом розширення державних закупівель і замовлень (оборона, соціальні потреби, будівництво, освіта, охорона здоров'я, потреби науки, держрезерви);

- ✓ державна підтримка розвитку передових технологій, базових галузей, інформаційної інфраструктури, житлового будівництва, обсягового лізингу вітчизняної техніки, аерокосмічного комплексу, експорту озброєнь;

- ✓ введення ефективних систем захисту внутрішнього ринку;

- ✓ підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і скорочення імпорту;

- ✓ запровадження передових технологій планування і регулювання товарно-грошового обігу.

Висновок. В індустріальних країнах з розвинутою ринковою економікою спостерігається зростання кількості недержавних організацій, що беруть участь у виконанні соціальних програм і проєктів, і посилення їх ролі. Вони не ставлять собі за мету отримання прибутку. В сукупності вони являють собою самостійний неприбутковий сектор, який виникає і розвивається в ринковій економіці внаслідок неефективності ринкового механізму й обмеженості можливостей держави щодо задоволення потреб, які диверсифікуються. До неприбуткового сектора належать: освіта, наука, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, культура і т.д. При цьому споживачі не завжди мають можливість оцінити їх корисність і зробити на цій основі правильний вибір. Виробники, як правило, не мають достовірної інформації про масштаби потреб у товарах і послугах колективного користування. За таких умов підприємці не створюють фірм, пов'язаних з їх виробництвом. Ринок не може встановити порядок у цій частині економіки, оскільки специфіка виробництва колективних продуктів не дає змоги визначити міру витрат і доходів, що припадають на кожного окремого суб'єкта виробництва і споживання. Щоб уникнути негативних наслідків, які звідси випливають, функції, пов'язані з цим попитом, мають брати на себе різноманітні спонсори, меценати або держава. Вони змушені зайнятися тим, без чого суспільству жити сьогодні не можна і чого уникають самостійні виробники, а отже, й ринок.

Література

1. *Лукинов І.І.* Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). — К.: Книга, 1997. — 456 с.
2. *Шамхалов Ф.И.* Государство и экономика: (власть и бизнес) / Отд. Экон. РАН; науч.-ред. совет изд-ва «Экономика». — М.: ОАО Издательство «Экономика», 1999. — 414 с.
3. *Лукинов І.* Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду // Економіка України. — 1999. — № 5. — С. 8—11.
4. *Гальчинський А.* Відновити дієздатність держави./ Економіка України. — 2000. — № 8. — С. 3—14.
5. *Экономика переходного периода: Учебное пособие / Под ред. В.В. Радаева, А.В. Бузгалина.* — М.: Изд-во МГУ, 1995. — 410 с.
6. *Рибалкін В.О., Лазня І.В.* Теорія власності. — К.: Логос, 2000. — 279 с.
7. *Врублевський В.К., Хорошковський В.І.* Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси. — К.: Демократична Україна, 1997. — 426 с.

References

1. *Lukinov I. I.* Ekonomichni transformacii (naprikinci HH storichchja). — K.: Kniga, 1997. — 456 s.
2. *Shamhalov F.I.* Gosudarstvo i jekonomika: (vlast' i biznes) / Otd. Jekon. RAN; nauch.-red. Sovet izd-va «jekonomika». — M.: ОАО Izdatel'stvo «Jekonomika», 1999. — 414 s.
3. *Lukinov I.* Metodi i zasobi derzhavnogo reguljuvannja ekonomiki perehidnogo periodu // Ekonomika Ukraïni. — 1999. — № 5. — S. 8—11.
4. *Gal'chins'kij A.* Vidnoviti diezdatnist' derzhavi / Ekonomika Ukraïni. — 2000. — № 8. — S. 3—4.
5. *Jekonomika perehodnogo perioda: Uchebnoe posobie / Pod red. V.V. Radaeva, A.V. Buzgalina.* — M.: Izd-vo MGU, 1995. — 410 s.
6. *Ribalkin V.O., Laznja I.V.* Teorija vlasnosti. — K.: Logos, 2000. — 279 s.
7. *Vrublevs'kij V.K., Horoshkovs'kij V.I.* Ukraïns'kij shljah. Nacherki: geopolitichne stanovishhe Ukraïni ta її nacional'ni interesi. — K.: Demokratichna Ukraïna, 1997. — 426 s.